

С.Б. Куделіна
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
м. Одеса, Україна
kudelina.lana@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ МІСЬКОГО РОЗСЕЛЕННЯ ОДЕСЬКОГО РЕГІОНУ

Міські поселення, і в першу чергу міста, відіграють визначальну роль у розвитку суспільства. Нові соціально-економічні умови розвитку України передбачають реконструкцію і вдосконалення територіальної організації суспільства. Тому актуальними напрямками дослідження є визначення ефективних шляхів перспективного розселення, його регулювання і прогнозування, враховуючи специфіку регіонів країни.

Сучасна поселенська мережа Одещини сформувалася протягом тривалого історичного періоду під впливом різноманітних чинників (політичних, економічних, соціальних тощо) в результаті дії певних закономірностей і тенденцій, одночасно відбувався процес еволюції і трансформації цієї мережі.

Станом на 1 січня 2017 року в Одеській області налічувалось 52 міських поселення, серед яких - 19 міст та 33 селища міського типу. В них зосереджується майже 66,8 % населення області. При незначній кількості міст в них проживає 90,2% міського і 60,3% всього населення області, функціонує переважна більшість основних промислово-виробничих фондів, розміщена майже вся соціально-культурна діяльність. В селищах міського типу, які займають особливе місце в структурі міського розселення і є невеликими поселенськими структурами з відповідним характером міського потенціалу, зосереджено 9,8 % міського і 6,5 % всього населення.

Узагальнюючим показником розвитку потенціалу міських поселень є тенденції щодо кількості їх населення. Включно до 1991 року відбувається стійке зростання міського населення в Одеському регіоні, хоча темпи цього

зростання в 1970-ті роки вже мали певну тенденцію до скорочення. Так, у 1939 році в області проживало 784,4 тис. міських жителів або 37,7 % від загальної кількості населення, у 1959 р. – відповідно 956,7 тис. осіб, у 1970 р. - 1334,4 тис., у 1979 р. – 1588,1 тис., у 1989 р. – 1745,4 тис., у 1991 р. – 1746,0 тис. В міжпереписний період 1959 – 1970 рр. чисельність міських жителів зросла на 39,5 %, між переписами населення 1970 – 1979 рр. на 19,1 %, в період 1979 – 1989 рр. зростання становило лише 9,9 % [1-2].

З початку 1990-х років у динаміці чисельності міського населення обласного регіону спостерігались нові якісні тенденції. В останній міжпереписний період 1989 – 2001 рр. міське населення вже зменшилось на 6,1%. Зменшення населення зафіксовано починаючи з 1991 р. до 2007 р., за шістнадцять років кількість міського населення скоротилась на 160,6 тис. (або на 9,2 %). Головною причиною цього негативного явища є суттєве погіршення соціально-демографічної ситуації, що викликало перш за все природне зменшення населення. З 2007 р. по 2016 р. в області зафіксовано зростання міського населення, за десять років його кількість збільшилась на 11,9 тис. (або на 0,8 %).

Одночасно зростала частка міського населення, якщо в 1959 році міське населення складало 46,9 %, в 1989 році – 66,0%, то вже в 1991 р. – 66,3 %. Після 1991 року частка міського населення почала зменшуватись, в 2001 – 2002 рр. вона становила 65,8 %, а починаючи з 2003 р. знов відбувався процес збільшення за рахунок незначного збільшення міського населення. За даними на 2016 рік частка міського населення вже дорівнювала 66,8 %.

Швидкі темпи зростання міського населення обласного регіону у визначений період пояснюються перерозподілом населення між сільською місцевістю та містами, природним рухом міського населення, виникненням нових міських поселень, перетворенням сільських поселень в міські.

На території області в 1959 році налічувалося 27 міських поселень, а в 2001 році - вже 52. Тільки в 90-ті роки кількість міських поселень збільшилася за рахунок надання статусу міста - селищам міського типу Южне та Теплодар, а

також надання статусу селища міського типу поселенню Раухівка. Протягом 1959-2016 рр. поселенська мережа в Одеському регіоні безперервно збільшувалася, вона зросла на 25 поселень, або на 92,6 %. Кількість міст і селищ міського типу зросла, відповідно - з 11 до 19 (на 72,7 %) і з 16 до 33 (на 106,3 %).

Необхідно відмітити, що у межах поселенської мережі відбувалася структурна трансформація, якщо в 1959 р. у структурі міської мережі питома вага міст складала 40,7 %, а селищ міського типу – 59,3 %, то в 2016 р. – відповідно 36,5 % і 63,5 %. У результаті питома вага селищ міського типу у міській поселенській мережі підвищилася на 4,2 %, а міст, навпаки, зменшилася.

Як свідчить аналіз динаміки міської поселенської мережі Одеської області, вона перебуває в процесі безперервного розвитку і трансформації. В результаті трансформації поселенської мережі її густота в межах області значно збільшилася до 15,6 поселень, відповідно середня відстань між міськими поселеннями зменшилась до 25,3 км, з чого витікає, що в області відбулося згущення міської мережі.

Трансформаційні процеси у розселенні міського населення відбуваються також за рахунок структурної трансформації розселення. Структура міської поселенської мережі станом на 2016 р. неповна та має нерівномірний розподіл міських жителів та міських поселень. У малих містах та селищах міського типу, на частку яких припадало 92,3 % міських поселень, проживало майже 25,1 % населення. Ключову роль у концентрації населення відіграє місто Одеса, де проживає 63,3 %, але на його частку припадає лише 1,9 % поселень. В середніх містах, яких лише 3 на території області (5,8 % міських поселень) було сконцентровано 11,6% міських жителів області.

В регіоні спостерігаються помітні зрушення в розподілі поселень за категоріями людності. П'ятнадцять міст обласного регіону належить до категорії малих, найменшими з яких є Ананьїв, Березівка, Вилкове і Кодима, їх людність не перевищує 10 тис. осіб, вісім міст мають людність від 10 до 20 тис.

осіб, а три – від 20 до 50 тис. осіб, це - Подільськ, Южне і Кілія. До категорії середніх міст відноситься три поселення – Білгород-Дністровський, Ізмаїл і Чорноморськ, Одеса – найкрупніше поселення, місто – мільйонер.

Серед міських поселень Одеського регіону селища міського типу є найбільш розповсюдженими, на них припадає 63,5 % міських поселень. Треба зазначити, що в дев'ятнадцяти селищах (57,6 % усіх смт) людність не перевищує 5 тис. осіб, дванадцять (36,4 % усіх смт) мають людність від 5 до 10 тис. та тільки в двох селищах міського типу (Овідіополі та Великодолинському) людність перевищує 10 тис. осіб.

Стосовно територіальної організації розселення, слід зазначити, що міські поселення як за рангом людності, так й за адміністративно-територіальними утвореннями розподілені нерівномірно. Так, у дванадцяти районах області немає поселень з рангом міста. В чотирьох районах є по 3 – 4 селища міського типу (Іванівський, Лиманський, Овідіопольський, Тарутинський), по 2 селища міського типу в трьох районах (Великомихайлівському, Любашівському, Захарівському), в дванадцяти районах по одному міському поселенню. В цілому міська мережа має "точковий" характер, за виключенням приморської частини області, де формується Одеська міська агломерація, вона велика, моноцентрична, слаборозвинена [2].

Для міського розселення Одеського регіону характерна концентрація населення і виробництва у місті Одеса та міській агломерації, уповільнений розвиток середніх та деградація малих поселень. Недоліком є неузгодженість соціального, економічного, містобудівного та екологічного аспектів розвитку міських поселень та їх прилеглих територій.

Список літератури:

1. *Одеський регіон: природа, населення, господарство* / [за заг. ред. О.Г.Топчієва]. - Одеса: Астропринт, 2003.- 184 с.
2. *Одеський регіон: передумови формування, структура та територіальна організація господарства: навч. посібник* / О.Г.Топчієв [керівник], І.І.Кондратюк, В.В.Яворська [та ін.]. – Одеса: Астропринт, 2012. – 336с.